

УДК 78.089:37.046:172.16 М. Лисенко

Наталія Філіпчук

ТВОРЧИСТЬ МИКОЛИ ЛИСЕНКА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

У статті узагальнюються творчі досягнення М. Лисенка крізь призму оцінки його сучасників, визначається його роль у становленні професійної музичної освіти в Україні. Характеризується вплив митця на формування гуманістичної парадигми змісту музичної освіти на західноукраїнських землях.

Ключові слова: М. Лисенко, народна пісня, гуманістичні цінності, музична освіта.

В сучасній освіті відбуваються суттєві ціннісні перетворення, зумовлені насамперед гуманізаційними процесами. Галузь підготовки музикантів також зазнає кардинальних змін щодо змістового наповнення спеціалізованих дисциплін у контексті новітніх трансформаційних тенденцій. Вагомим досягненням музичної педагогіки є розуміння, глибоке усвідомлення необхідності актуалізації історичного досвіду підготовки фахівців з музичного мистецтва та аналіз досягнень відомих діячів культури. Безперечно, до таких діячів, діяльність яких спонукала до зміни векторів розвитку музичного мистецтва, музичної освіти в Україні, належить Микола Віталійович Лисенко.

Творчий доробок відомого композитора-педагога глибоко цінували М. Грушевський, Ф. Колесса, В. Барвінський. У музикознавстві відомі розвідки про діяльність М. Лисенка Л. Архімович, Л. Кобилянської, Д. Ревуцького. Водночас потребує узагальнення оцінка творчої палітри композитора з метою з'ясування його внеску у становлення гуманістичної парадигми музичної освіти, зокрема на західноукраїнських землях.

Микола Віталійович Лисенко мав особливу популярність серед мистецької еліти, педагогів, населення Західної України. Його талант цінували найвідоміші композитори, музиканти-педагоги. Художньо-естетичні, національно-культурні принципи М. Лисенка, свіжість його національної мови були близькими і для таких яскравих митців, як: О. Нижанківський, Г. Топольницький, С. і Г. Воробкевичі, С. Людкевич, В. Барвінський, М. Колесса та багатьох інших, також і для студентського об'єднання «Академічне братство», ремісничого товариства «Зоря». Найважливіше – його розуміли й шанували в українському народному середовищі [3].

Слушною є думка Ф. Колесси, який, оцінюючи діяльність

М. Лисенка, писав, що він дав найвірніший і найсильніший вислів психіці й почуванням українського народу..., перейнявшись духом української народної музики та спираючи свою творчість на народну пісню ... Лисенкова музика заторкує таємні струни нашої духовності, у ній відчуває кожний з нас щось своє, рідне [4].

Та насправді, пізнання життя українців у Галичині, Закарпатті, Буковині можна було першочергово здійснити саме на основі народної поезії і народної музики. У цьому на прикладі творчості М. Лисенка та інших митців переконує Ф. Колесса, підкреслюючи, що митець мав дійсно епохальне значення, бо своєю різнобічною композиторською діяльністю підняв українську музику до високого рівня світової музичної культури і яку збагатив скарбами українського народного духу. Адже своїми видатними творами М. Лисенко забезпечив почесне місце в сім'ї культурних європейських народів, захоплюючи своїх і чужих оригінальністю і красою української національної музики [4]. Сам композитор визнавав, що у власній діяльності він насамперед спирався на український музичний фольклор.

Значущість творчості М. Лисенка як композитора і педагога для музичної і педагогічної культури в західноукраїнських землях полягала у тому, що високі цілі національного відродження він поєднував з високим рівнем професіоналізму. Крім цього, він блискуче реалізував на практиці свій основний педагогічний принцип – виховання, котре мало базуватися на національній ідеї, культурі і традиції. Це проявлялося у розробці програм і музичних посібників, під час викладання в теоретичних і виконавчих класах, у розумінні значущості використання української музики з точки зору її професійності та народності; у становленні музично-драматичної школи, в якій формувалася система підготовки педагогічних кадрів, побудована на ідеях М. Лисенка, завдяки йому формувалися й нові музичні традиції [5; 6].

Мабуть, через непересічну працю М. Лисенка вивчення українського музичного фольклору відбувається особливо активно тому, що пов'язано з процесам, які відбувалися у 80-х роках XIX ст. на Наддніпрянщині. Тому якісні зміни української музичної творчості, освіти пов'язуються передусім з ім'ям Миколи Лисенка, на якого, значною мірою, за його визначенням, впливав Київ. Його пісні, музична Шевченкіана з шістьма десятками творів, солоспіви на вірші І. Франка, М. Старицького, Лесі Українки, О. Олеся користувалися великою популярністю як у музичному середовищі, серед учнів, студентів, викладачів навчальних закладів, так і серед широких народних мас. Вважаємо, що підвищений інтерес педагогічної громадськості був зумовлений, передусім національно-історичною поетикою його творів, особливо Шевченкового слова, та найбільше – самопосвятою М. Лисенка українській справі. До цього унікального творчого доробку надзвичайно приваблювала педагогів,

студентів яскраво виражена національна характерність кожного з його музичних творів. Навіть своїми теоретичними обґрунтуваннями М. Лисенко стимулював пошук нових стильових особливостей народного фольклору, якому надавав особливого значення в розвитку музичної і пісенної української культури. Свідченням цього були численні обговорювання принципів проблем національної культури у пресі, листи до провідних просвітителів того часу (І. Франко, Ф. Колесса), звернення до громадськості.

У творчості М. Лисенка можна спостерігати гармонійне поєднання фольклору і класики, національного і загальнолюдського. Кращі зразки творів славетного українського митця використовувалися під час навчально-виховного процесу в музичних закладах, гімназіях, ліцеях, ними формувалися концертні програми, захопивши аматорів і професіоналів поетикою музичного фольклору, красою народного мелосу, геніальним поєднанням таланту Т. Шевченка і М. Лисенка. На Шевченківських концертах виховувалися цілі покоління в любові до України, її історії, рідної мови і пісні. На його твори з ентузіазмом відгукнулася Галичина, Волинь і Буковина, незважаючи на шовіністичні протистояння тогочасних властей. Чимало митців, які працювали викладачами музики, трансформували його ідеї, погляди на з'ясування й осягнення нових істин у сфері українського мистецтва [1].

Але попри це, гадаємо, що було б неправильним, якби сприйняття спадку М. Лисенка відбувалося б тільки завдяки його мистецькому таланту. Адже його природні обдарування поєднувалися з високим рівнем національної свідомості і гідності, громадянськістю і патріотизмом.

Будучи глибоко освіченою людиною, М. Лисенко у повсякденному житті поведився досить скромно, нагадуючи своїм соратникам і друзям, що працює не ради особистого «я», а переймається більше ідеєю добра для блага культури своєї вітчизни, та за для її користі. Він завжди був радий тим молодим митцям, які йдуть до нього за порадами, працюючи на ниві музичної культури й освіти та вважав, що немає талановитого музичного твору, коли навіть є усе – знання, наука, сиритність, але, у той же час, він не захоплює серце людське [2].

Народність його творчості проявлялася в турботі про те, щоб «русько-український народ не нахилився в руки чужої та до того й вужчої культури... Наша пісня в широкому світі європейському занадто молода, свіжа, нова – їй належить будучина. Од нас, синів цієї молоді народності, – звертався від до галицьких композиторів, – залежить поставити її на шляху розвитку в справедливому, їй належному природному світлі» [5].

М. Лисенко цілковито усвідомлював, що проблема побудови української музичної культури, проблема народності не може бути успішно розв'язаною в умовах національного і політичного гніту

українського народу, зокрема з боку Росії. Водночас він не ігнорував досягнення російської класики і закликав галицьку молодь до пізнання творчості М. Глінки, О. Даргомижського, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського, М. Мусоргського. Показовим є його лист до І. Франка, в якому він пише, що, незважаючи на те, який він запеклий, фанатичний народовець, він ніколи не відмовиться вчити музику по великих зразках російського мистецтва [6]. Це є ще одним свідченням того, що М. Лисенко, обстоюючи народницькі, національні позиції щодо розвитку української музики, безсумнівно, є прогресивним і сучасним композитором свого та нинішнього часу.

Бачиться важливим, що у галузі музичної творчості він закликав українську молодь вивчати культуру східних і західних сусідів, опановувати творіння Й. Баха, Л. Бетховена, Ф. Шопена, Ф. Шуберта, справедливо наголошували, що це шлях до розвитку і розквіту національних культурних надбань. Він поєднував дуже основні чинники у творчості – національне та загальнолюдське. Одного разу, звертаючись у своєму листі до Ф. Колесси (очевидно, і до західноукраїнської інтелігенції та молоді), він писав: «Хай народ Вас веде спочатку за собою, а далі Ви вже, як виростете з-під школи, самі почнете самостійно працювати. Але, крім того, потрібна загальнолюдська школа музики...» [6].

Так, М. Лисенко, не зважаючи на зовнішні виклики, дуже високо цінував кожного галичанина, буковинця, які бралися за надзвичайно значущу справу – збирання народних пісень, їх обробку, написання музики. Із обуренням сприймав як космополітизм у мистецтві, так і компрадорські, угодовські настрої. «Що ми дамо, – запитував він, – у скарбницю слов'янської народної музики?... нічого, бо нема кому й давати: нема ні зацікавлення роботою, ідеєю, ні озброєних наукою, досвідом. – А нива облогом лежить і завтра не буде чого з неї й узяти, бо цивілізація така, як у нас, краще сказати лакузація (від лакуза – лакей, панський прихвостень, що наслідуює найгірше, негативні сторони панські), нищить народність... забруднює ниву. Прищеплює їй найпідліші сторони... У нашому людові нахил до солдатської пісні зіпсував смак до своєї рідної пісні, і цей смак направить хіба інтелігент, коли піднесе народові його ж перла в золотій оправі» [6].

Водночас М. Лисенко опікується тим, щоб праця на народній ниві була добротною і професійною, особливо у такій давній країні, як Україна. Тому він нерідко підкреслював (з листа М. Лисенка до С. Чернецького від 16 грудня 1902 р.), що етнографічна, творча діяльність у пісенно-музичній сфері потребує прискіпливості і вибірковості. На його думку, шукати варто там і у тих, де зберігається старосвітськість, історія, традиція українського народу. «Важливо вишукувати тих людей, які можуть переказувати пісні запорозького циклу, – пише він. – Дуже важко почути пісню, особливо запорозьку» [7].

Адже у Києві, в студентському середовищі, дуже популярною була народна пісня. Етнографічна діяльність, кобзарське мистецтво, історична пісня, дума завдяки М. Лисенку отримували нове життя. І саме народний матеріал став основою для складення М. Лисенком «Збірника українських пісень», який дуже поцінувався пізніше на Західній Україні.

Важливе місце у творчому становленні М. Лисенка займали М. Драгоманов, П. Косач, О. Пчілка, П. Чубинський. Окрім цього, з другої половини 60-х рр. М. Лисенко розпочинає активну співпрацю з галицькими українцями, з «Громадою» та безпосередньо з О. Барвінським, І. Франком, Ф. Колесою. Його музичні твори за шевченківською тематикою стають надзвичайно популярними. Так, за висловом О. Барвінського, М. Лисенко Тарасовій пісні додав ще орлиних крил своїми композиціями, що захопило вельми широкі круги нашого народу [6].

Стимулювали його працю й атмосфера народних змагань галицьких українців та найголовнішим своїм обов'язком композитор вважав об'єднання наддніпрянських і західних українців заради загальної справи. Він всіляко спрямовував творчі сили на Галичині для відродження народної пісні, мови, традиції, бо був переконаний, що без цього не слід сподіватися на спасенний наслідок. М. Лисенко постійно наполягав, щоб галицькі етнографи займалися збиранням і дослідженням українського музичного фольклору і тоді українська музика матиме перспективи.

Ці заклики М. Лисенка знайшли у Галичині гарячу підтримку: любителі української музики, до яких належали і брати Колесси, систематично збирали і записували народнопісенні мелодії, а невдовзі вийшов і ґрунтовний збірник народних пісень і мелодій, який у повному обсязі було видрукувано в етнографічному зібранні Наукового Товариства імені Т. Шевченка.

Цінну музично-педагогічну працю в цей час підготував і сам М. Лисенко – це був підручник до науки нотного письма. Він призначався для музичних і народних шкіл, і дуже скоро став популярним, отримавши високу оцінку О. Нижанківського та інших фахівців.

Щонайбільше М. Лисенкові дуже хотілося, щоб музична творчість у Галичині була звільнена від німецького, чеського, польського засилля і розвивалася перш за все в національному народному дусі. Тому згодом за ініціативою І. Франка, О. Нижанківського та М. Лисенка було організовано комітет, який мав на меті збирати і видавати збірки українських пісень та мелодій, а трохи пізніше цією справою ґрунтовно, активно займалося Наукове товариство ім. Шевченка, зокрема його Етнографічна комісія [6].

На нашу думку, не можна не відзначити тієї важливої ролі, яку відігравав М. Лисенко для підготовки співаків, піаністів, хормейстерів в Західній Україні. Захопленість творчістю М. Лисенка охопило широкі верстви населення, школи, гімназії, семінарії, просвітницькі організації, стало головним популяризатором музичної культури. Жодний концерт не

обходився без композицій М. Лисенка. Як у Києві, де у 1872 р. було організовано аматорське хорове товариство, так і на західноукраїнських землях він приділяє пильну увагу хоровій справі. «Гуртовий спів, – пише він Ф. Колессі, – існує, розвивається там, де жилося вільно, де сам народ жив на своїй волі, сам правувався і порядкував у себе. А сердешна Галичина ніла у неволі людській. Вільно було мугикати хіба самотньому собі під ніс, а гуртовому співу і не вільно було лунати – розлягатися по станах, луках, гаях, полонинах... А цивілізація тим часом зажира усі здобутки давньої, своєїрідної культури, нівелює усі людності під один штаб, на один зразок» [7].

Спадщина М. Лисенка свідчить про системний підхід до музичних явищ, що спонукало митця до творчого використання народної творчості на основі стійких світоглядних цінностей, пов'язаних з національно свідомою позицією та толерантним ставленням до інших культур та їх представників. Це дозволило композитору виважено підійти до осмислення національної культурної спадщини, поповнити її власними музичними здобутками, засвідчивши одвічність гуманістичних засад, закладених у фольклорних творах. Безумовно, дослідження творчого доробку митця у контексті загальнолюдських цінностей сприятиме глибшому розумінню цінностей людяності, співчуття, натхнення у професійній діяльності, світоглядній кристалізації. Ця проблема може стати об'єктом аналітичних досліджень, зважаючи на змістове наповнення творів композитора-педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архімович Л. Б. М. Лисенко: життя і творчість / Лідія Борисівна Архімович, Микола Максимович Гордійчук. – 3-те вид., доповн. і перероб. – К. : Муз. України, 1992. – 253 с.: портр., /8/ л. іл., ноти.
2. Грушевський М. Пам'яті Миколи Лисенка: промова М. Грушевського, сказана на засіданні Укр. наук. Тов-ва, присвяч. пам'яті Лисенка, 3 (16) груд. 1912. – К., 1912. – 8 с.
3. Кобилянська Л. Микола Лисенко: бібліограф. нарис / Л. Кобилянська. – Л. : Накл. М. Таранька, 1930. – 93, [2] с.: іл. – (Популярна б-ка; Книжечка 2.).
4. Колеса Ф. До питання про український музичний стиль / Філарет Колеса. – Львів, 1907. – 34 с.
5. Лисенко М. В. Про народну пісню і про народність в музиці / М. В. Лисенко ; ред., передмова М. Гордійчука. – К. : Мистецтво, 1966. – 68 с.
6. Лисенко М. В. Сторінки життя / Микола Лисенко ; Літ. запис Василя Бережиста. – К. : Молодь, 1952. – 110 с.
7. Ревуцький Д. М. Микола Лисенко: повернення першоджерел / Дмитро Ревуцький. – К. : Музична Україна, 2003. – 318 с., [8] л. іл.: портр.